

L. CORNELIO BALBO.

ORATIO XXXVI.

ARGUMENTUM.

L Cornelius Balbus Gaditanus fuit. Is, propter operam in re militari præstitam Romanis, a Pompejo donatus est civitate Romana ex lege Gellia Cornelia, qua Pompejo potestas permiffa erat homines sigillatim de consilii sententia civitate donandi, quos vellet. Eo præmio cum esset aliquando usus, controversia ei mota est de civitate a Gaditano quodam. Is duobus argumentis erat usus. Primo, quod populus Gaditanus non esset fundus factus legis Gellie Cornelia, hoc est, eam non adscripsisset & approbasset. Secundo, quod fœdus esset cum populo Gaditano sacrosanctum: quod autem sacrosanctum esset, ejus nulla pars violari, aut auferri posset: neque adeo liceret civem Gaditanis auferre. Defensores nactus est Balbus M. Crassum, Pompejum ipsum, & Cicero-nem, a quo causa est perorata. Oratio ejus in his duobus argumen-tis dissolvendis maxime versatur. Nam primo ostendit, fundum fieri posse populum fœderatum, aut liberum quemcunque, permittente populo Romano, legum tantum civilium, non autem earum, quæ ad imperium populi Romani, bella, victorias pertineant, qualis Gellia Cornelia esset. Deinde, non modo in rogatione Gellia Cornelia nihil, quod sacrosanctum esset, exceptum esse docet; sed etiam fœdus illud non esse sacrosanctum, quod non a populo aut plebe esset sancitum, neque obsecratione legis, aut consecratione capi-tis sacratum. Itaque & summos imperatores hominibus e fœderatis populis civitatem imperiisse, eamque rem sæpe senatus auctoritate, ac judicium sententiis, populi denique suffragiis esse comprobatam.

ERNESTUS.

LRO

I. SI

I.

I auctoritates patronorum in judiciis valent, ab amplissimis viris L. Cornelii causa defensa est: si usus, a peritissimis: si ingenia, ab eloquentissimis: si studia, ab amicissimis, & cum beneficiis cum L. Cornelio, tum maxima familiaritate conjunctis. Quæ sunt igitur meæ partes? auctoritatis tantæ, quantam vos in me esse voluistis, usus mediocris, ingenii minime voluntati paris. Nam cæteris, a quibus est defensus, hunc debere plurimum video: ego, quantum ei debeam, alio loco ostendam. Principio orationis hoc oppono, me omnibus, qui amici fuerint salutis & dignitati meæ, si minus referenda gratia satisfacere potuerim, at prædicanda & habenda certe satis esse facturum.

Quæ fuerit hesternæ die Cn. Pompeji gravitas in dicendo, Judices, quæ facultas, quæ copia, non opinione tacita vestrorum animorum, sed perspicua admiratione declarari videbatur. Nihil enim unquam audivi, quod mihi de jure subtilius dici videretur, nihil de memoria¹, de more, de exemplis acutius, nihil peritius de fœderibus, nihil illustriore auctoritate de bellis, nihil de republica gravius, nihil de ipso modestius, nihil de causa & crimine ornatius. Ut mihi jam verum videatur illud esse, quod nonnulli literis ac studiis doctrinæ dediti, quasi quiddam incredibile dicere putabantur, eum, qui omnes animo virtutes² penitus comprehendisset, omnia, quæ facere vellet, facillime tractare. Quæ enim in L. Crasso potuit, homine nato ad dicendi singularem quandam facultatem, si hanc causam ageret, major esse ubertas, varietas, copia, quam fuit in eo, qui tantum potuit impertire huic studio temporis, quantum ipse a pueritia usque ad hanc ætatem a continuis bellis & victoriis conquievit? Quo mihi difficilior est hic extremus perorandi locus. Etenim ei succedo orationi, quæ non prætervecta sit aures vestras, sed in animis omnium

Tom. VI.

V

peni-

¹ Nihil de memoria] Id est de antiquitate, rebusque propagatis ad memoriam posterorum. *Abram.*

² Qui omnes animo virtutes] Paradoxum

Stoicorum: Virtutes ita inter se esse connexas, ut altera non possit ab altera separari; ac proinde eum qui unam virtutem habet, nihil vitii habere admixtum. *Idem.*

penitus infederit: ut plus voluptatis ex recordatione illius orationis, quam non modo ex mea, sed ex cuiusquam oratione capere possitis.

II. Sed mos est gerendus non modo Cornelio, cuius ego voluntati in ejus periculis nullo modo deesse possum; sed etiam Cn. Pompejo, qui sui facti, sui iudicii, sui beneficii, voluit me esse, ut apud eosdem vos, Judices, nuper in alia causa fuerim, & prædicatorem, & auctorem.

Ac mihi quidem hoc dignum reo videtur; hoc deberi huius excellentis viri præstantissimæ gloriæ, hoc proprium esse vestri officii, hoc satis esse causæ, ut, quod fecisse Cn. Pompejum constet, id omnes & licuisse concedant. Nam verius nihil est, quam quod hesternò die dixit ipse, ita L. Cornelium de fortunis omnibus dimicare, ut nullius in delicti crimen vocaretur. Non enim furatus esse civitatem, non genus suum e mentitus, non in aliquo impudenti mendacio delituisse, non irrepsisse in censum dicitur: unum objicitur, natum esse Gadibus: quod negat nemo. Cæterum accusator fateatur³, hunc in Hispania, durissimo bello, cum Q. Metello, cum C. Memmio, & in classe, & in exercitu fuisse, & ut Pompejus in Hispaniam venerit, Memmiumque habere quaestorem coepert, nunquam a Memmio discessisse: Carthaginem esse profectum: acerrimis illis præliis & maximis, Sucronensi & Duriensi, interfuisse: cum Pompejo ad extremum belli tempus fuisse. Hæc sunt prælia Cornelii: talis in rempublicam nostram labor, assiduitas, dimicatio, virtus digna summo imperatore, spes pro periculis præmiorum. Præmia quidem ipsa non sunt in ejus factis⁴, qui adeptus est, sed in ejus, qui dedit.

III. Donatus igitur est ob eas causas a Cn. Pompejo civitate. Id accusator non negat: sed reprehendit: ut in Cornelio causa⁵ ipsius probetur, poena⁶ quaeratur: in Pompejo causa lædatur⁷, poena sit nulla. Sic famam, sic innocentissimi ho-

³ Cæterum accusator fateatur] Pal. nonus cetera, ut & alias exemplar S. Victoris. Grut. In Erfurt. est quoque cetera. Cur id rejecerunt? Grævius.

⁴ Non sunt in ejus factis] Non sunt consideranda tanquam factum Balbi, sed tanquam Pompeji qui dedit. Manur.

⁵ Causa] Meritum. Idem.

⁶ Poena] Ut ei civitas adimatur. Idem.

⁷ Causa lædatur] Improbetur causa. Quasi enim facere non debuerit id quod fecit, ita factum illius dampnatur; non ut in eum impen poena recidat, sed ut in Balbum. Idem.

minis fortunas, præstantissimi imperatoris factum condemnari volunt. Ergo in iudicium caput Cornelii, factum Pompeji vocatur. Hunc enim in ea civitate, in qua sit natus, honestissimo loco natum esse concedis, & ab ineunte ætate, relictis rebus suis omnibus, in nostris bellis, nostris cum imperatoribus esse versatum: nullius laboris, nullius obsequii, nullius prælii expertem fuisse. Hæc sunt omnia cum plena laudis, tum propria Cornelii: nec in his rebus crimen est ullum.

Ubi igitur est crimen? quod eum Pompejus civitate donavit. Hujuscemodi crimen? minime: nisi honos ignominia putanda est. Cujus igitur? Revera nullius: actione accusatoris, ejus unius, qui donavit. Qui si adductus gratia, minus idoneum hominem præmio affecisset; qui etiam si virum bonum, sed non ita meritum; si denique aliquid, quod non contra, ac liceret, factum diceretur, sed contra, atque oporteret: tamen esset omnis ejusmodi reprehensio a vobis, Judices, repudianda. Nunc vero quid dicitur? quid ait accusator? fecisse Pompejum quod ei facere non liceret? quod gravius est, quam, si id factum ab eo diceret, quod non oportuisset. Est enim aliquid, quod non oporteat, etiam si licet. Quidquid vero non licet, certe non oportet.

IV. Hic ego nunc cuncter sic agere, Judices, non esse fas dubitari, quin, quod Cn. Pompejum fecisse constet, id non solum decuisse, sed etiam debuisse fateamur? Quid enim abest huic homini, quod si adesset, jure hoc tribui & concedi putarem? Ususne rerum? qui pueritiæ tempus extremum, principium habuit bellorum atque imperiorum maximorum? cuius plerique æquales minus sæpe castra viderunt, quam hic triumphavit? qui tot habet triumphos, quot oræ sunt, partesque terrarum? tot victorias bellicas, quot sunt in rerum natura genera bellorum? An ingenium? cum etiam ipsi casus eventulque rerum, non duces, sed comites ejus consiliorum fuerint? in quo uno ita summa fortuna cum summa virtute certavit, ut omnium iudicio^a plus homini, quam deæ tribueretur?

V 2

^a Vult. plus homini, quam decet. Man. plus, quam possit: minus quam decet.

Lambd. plus homini, quam possit, minus quam

retur? An pudor, an integritas, an religio in eo, an diligentia unquam requisita est? Quem provinciæ nostræ, quem liberi populi, quem reges, quem exteræ gentes, castiorem, moderatiorem, sanctiorem, non modo viderunt, sed aut sperando unquam, aut optando cogitaverunt?

Quid dicam de auctoritate? quæ tanta est, quanta in his tantis virtutibus ac laudibus esse debet. Cui senatus populisque Romanus amplissimæ dignitatis præmia dedit, non postulanti imperia, verum etiam recusanti⁸: hujus de facto, Judices, ita quæri, ut id agatur, liceritne ei facere, quod fecit, an vero, non dicam, non licuerit, sed nefas fuerit, (contra fœdus enim, id est, contra populi Romani religionem & fidem fecisse dicitur) non turpe populo Romano? nonne vobis?

V. Audivi hoc de parente meo puer: cum Q. Metellus, Lucii filius, causam de pecuniis repetundis diceret, ille, ille vir, cui patriæ salus dulcior, quam conspectus fuit: qui de civitate decedere, quam de sententia maluit: hoc igitur causam dicente, cum ipsius tabulæ circumferrentur inspiciendi nominis causa, fuisse judicem ex illis equitibus Romanis, gravissimis viris, neminem, quin removeret oculos⁹, & se totum averteret, ne forte, quod ille in tabulas publicas retulisset, dubitasse quisquam, verumne an falsum esset, videretur. Nos Cn. Pompeji decretum, judicium, de consilii sententia pronuntiatum recognoscemus? cum legibus conferemus?¹⁰ cum fœderibus, omnia acerbissima diligentia, perpendemus?

Athenis ajunt, cum quidam apud eos¹⁰, qui sancte graviterque vixisset, & testimonium publice dixisset, & (ut mos Græcorum est) jurandi causa ad aras accederet, una voce

⁸ Non postulanti: imperia vero etiam recusanti] Ego sic, vel contra veteres omnes libros, sententiam secutus emendavi. Antea vero, Non postulanti imperia, verum etiam recusanti. De quo tamen liberum cuique iudicium relinquo. Idem.

⁹ Quin removeret oculos] Scribit ad Artic. lib. 1. eandem rem his verbis: Tabulas Metelli Numidici, cum ea, ut mos est, circumferrentur, nostri iudices adspicere noluerunt. Et Valerius Max. lib. II. cap. 10. Man.

¹⁰ Cum quidam apud eos] Quem hic non nominat, Xenocratem philosophum fuisse & ipse dicit lib. 1. ad Artic. & Valerius Max. II. 2. & Laetius. Manur.

et omnes iudices, ne is juraret, reclamasse. Cum Græci homines, spectati viri, noluerint religione videri potius, quam veritate, fidem esse constrictam: nos etiam in ipsa religione & legum, & fœderum conservanda, qualis fuerit Cn. Pompejus, dubitabimus?

Utrum enim inscientem vultis contra fœdera fecisse, an scientem? Si scientem: o nomen nostri imperii! o populi Romani excellens dignitas! o Cn. Pompeji sic late longeque diffusa laus, ut ejus gloriæ domicilium communis imperii finibus terminetur! o nationes, urbes, populi, reges, tetrarchæ, tyranni, testes Cn. Pompeji non solum virtutis in bello, sed etiam religionis in pace! vos denique mutæ regiones imploro, & sola terrarum ultimarum: vos maria, portus, insulæ, litora-que. Quæ est enim ora, quæ sedes, qui locus, in quo non extent hujus cum fortitudinis, tum vero humanitatis, tum animi, tum consilii impressa vestigia? Hunc quisquam incredibili quadam atque inaudita gravitate, virtute, constantia præditum, fœdera scientem neglexisse, violasse, rupisse, dicere audebit?

VI. Gratificatur mihi gestu accusator: inscientem Cn. Pompejum fecisse significat. Quasi vero levius sit, cum in tanta republica vertere, & maximis negotiis præsis, facere aliquid, quod scias non licere: an omnino nescire quid liceat. Etenim cum in Hispania bellum acerrimum & maximum gesserat, quo jure Gaditana civitas esset, nesciebat? An, cujus linguam populi non nosset, interpretationem fœderis non tenebat? Id igitur quisquam Cn. Pompejum ignorasse dicere audebit, quod mediocres homines, quod nullo usu, nullo studio militari præditi, quod librarioli denique scire profiteantur?

Equidem contra existimo, Judices, cum in omni genere ac varietate artium, etiam illarum, quæ sine summo otio non facile discuntur, Cn. Pompejus excellat, singularem quandam laudem ejus, & præstabilem esse scientiam in fœderibus, pactationibus, conditionibus populorum, regum, exterarum nationum: in universo denique belli jure, ac pacis. Nisi forte, quæ nos libri docent in umbra & otio, ea Cn. Pompejum, neque

neque cum requiesceret, literæ; neque, cum rem gereret, res ipsa docere potuerunt.

Atque ut ego sentio, Judices, causa dicta est temporis magis vitio, quam ullius Cornelii crimine: de quo plura non dicam. Ego de hujus, inquam, genere judicii plura non dicam. Est enim hujus seculi labes quædam, & macula, virtuti invidere, velle ipsum florem dignitatis infringere. Etenim, si Cn. Pompejus abhinc annos quingentos fuisset is vir, a quo fenatus adolescentulo, atque equite Romano, sæpe communis salutis auxilium expetisset: cujus res gestæ omnes gentes, cum clarissima victoria, terra marique pergrassent: cujus tres triumphi testes essent, totum orbem terrarum nostro imperio teneri: quem populus Romanus singularibus honoribus decorasset: si nunc apud vos, id, quod is fecisset, contra fœdus factum diceretur, quis audiret? Nemo profecto. Mors enim cum extinxisset invidiam, res ejus gestæ sempiterni nominis gloria niterentur. Cujus igitur audita virtus dubitationi locum non daret: hujus præsens, experta, atque perspecta, obrectatorum voce lædatur?

VII. Omittam igitur Pompejum jam oratione mea reliqua: sed vos, Judices, animis ac memoria tenetote. De lege, de fœdere, de exemplis, de perpetua consuetudine civitatis nostræ renovabo ea, quæ dicta sunt. Nihil enim mihi novi, nihil integri, neque M. Crassus, qui totam causam & pro facultate & pro fide sua diligentissime vobis explicavit, neque Cn. Pompejus, cujus oratio omnibus ornamentis abundavit, ad dicendum reliquit. Sed, quoniam, me recusante, placuit ambobus adhiberi hunc a me quasi perpoliendi quendam operis extremum laborem: peto a vobis, ut me officii potius, quam dicendi studio, hanc suscepisse operam ac munus putetis.

Ac prius quam aggrediar ad jus causamque Cornelii, quiddam de communi conditione omnium nostrum, deprecandæ malevolentia causa, breviter commemorandum videtur. Si, quo quisque loco nostrum est, Judices, natus, aut, si in qua fortuna est nascendi initio constitutus, hunc vitæ statum usque ad senectutem obtinere debet, & si omnes, quos aut

fortu-

fortuna extulit, aut ipsorum illustravit labor & industria, poena sunt afficiendi: non gravior L. Cornelio, quam multis viris bonis, atque fortibus, constitui lex vitæ & conditio videtur. Sin autem multorum virtus, ingenium, humanitas, ex infimo genere & fortunæ gradu non modo amicitias, & rei familiaris copias consecuta est, sed summam laudem, honores, gloriam, dignitatem: non intelligo, cur potius invidia violatura virtutem L. Cornelii, quam æquitas vestra pudorem ejus adjutura videatur. Itaque, quod maxime petendum est, a vobis idcirco non peto, Judices, ne de vestra sapientia, atque de vestra humanitate dubitare videar. Est autem petendum, ne oderitis ingenium, ne inimici fitis industria, ne humanitatem opprimendam, ne virtutem puniendam putetis. Illud peto, ut, si causam ipsam per se firmam esse & stabilem videritis, hominis ipsius ornamenta adjumento causæ potius, quam impedimento, esse malitis.

VIII. Nascitur, Judices, causa Cornelii ex ea lege, quam L. Gellius, Cn. Cornelius ex senatus sententia tulerunt. Qua lege videmus, satis esse sanctum, uti cives Romani sint ii, quos Cn. Pompejus de consilii sententia sigillatim civitate donaverit. Donatum esse L. Cornelium præsens Pompejus dicit: indicant publicæ tabulæ: accusator faretur. Sed negat ex federato populo quemquam potuisse, nisi is populus fundus factus esset¹¹, in hanc civitatem venire.

O præclarum interpretem juris! auctorem antiquitatis! correcto-

¹¹ Nisi is populus fundus factus esset] Vide quid de hac locutione & re, memoriæ prodiderint viri doctissimi: Sigonius lib. 1. de jure Italice cap. 4. & dissertationes de populis fundis Nicolai Rigaltii, Ismaelis Balliardi, & Henrici Valesii, quæ sunt in nostro Antiquitatum Romanarum Thesaurio, tomo II. Recte vero Valesius observavit, fundum, cum de populis dicatur, non significare statum quendam aut conditionem populorum, eo modo, quo, cum populus liber aut federatus, ac focus appellatur, statum & conditio illius declarari solet. Fundum enim populum nihil aliud esse, quam auctorem, subscriptoremque. Itaque populum non dici fundum esse, sed fundum fieri.

Quæ sunt certissima & verissima. Nam fundum alicui rei esse, nihil aliud est, quam auctorem alicui rei esse, rem aliquam approbare, & auctoritate sua efficere, ut illa res rata sit, ut patet ex Plauti, Festi, Gellii locis, quæ viri docti attulerunt, & magis patet ex sequentibus, cum singula hujus orationis argumenta expendemus. Grævius. Videantur ejusdem Henrici Valesii Posthuma, edita Amstelædami, anno proxime elapso 1740. Scripserat J. F. Gronovius luculentam diatribam, ex qua profectis adjunt Grævium. Tanto melior. Verum hæc ipse æquidem, spatis exclusus iniquis, prætereo, & Jurisperitis commemoranda relinquo. Olivetus. in annotatione 1730. in. in. in. in.

rectorem, atque emendatorem nostræ civitatis! qui hanc pœnam fœderibus adscribat, ut omnium præmiorum beneficiorumque nostrorum expertes faciat fœderatos. Quid enim potuit dici imperitius, quam fœderatos populos fieri fundos oportere? Nam id non magis est proprium fœderatorum, quam omnium liberorum. Sed totum hoc, Judices, in ea fuit positum semper ratione atque sententia, ut, cum jussisset populus Romanus aliquid: si id adscivissent focii populi, ac Latini, & si ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tanquam in fundo, resedisset: ut tum lege eadem is populus teneretur; non ut de nostro jure aliquid minueretur: sed ut illi populi aut jure eo, quod a nobis esset constitutum, aut aliquo commodo, aut beneficio uterentur.

Tulit apud majores nostros legem C. Furii de testamentis: tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles aliæ leges de civili jure sunt latæ. Quas Latini voluerunt, adsciverunt. Ipsa denique Julia¹², qua lege civitas est focii & Latini data, qui fundi populi facti non essent, civitatem non haberent. In quo magna contentio Heraclensium, & Neapolitanorum¹³ fuit, cum magna pars in iis civitatibus fœderis sui libertatem¹⁴ civitati anteferebat. postremo hæc vis est iustis & juris, & verbi, ut fundi populi, beneficio nostro, non suo jure, fiant¹⁵. Cum aliquid populus Romanus jussit, id si est

¹² Julia] Hæc & ipsa pertinebat ad jus seu privatum populi Rom. ut Furia, & Voconia. Nam lex Julia erat de civitate cum focii & Latinis communicanda. Civitas autem est juris privati, ut me monuit Carolus Annibal Fabrotius, doctissimus antecessor. H. Vales.

¹³ In quo magna contentio Heraclensium & Neapolitanorum] Cum lex Julia Romæ lata esset, qua civitas focii in Italia & Latinis dabatur, Neapolitani & Heraclenses concionem populi advocarunt, ut in commune considerent, quidnam factum opus esset: utrum beneficium sibi oblatum amplecterentur, an repudiarent. Multi in iis civitatibus reperiti sunt, qui cum honorem civitatis Romanæ aspernarentur, malentque fœderati esse quam cives Romani. Idem.

¹⁴ Fœderis sui libertatem] Fœderati enim liberi erant, ut docet Proculus in leg. 7. ff.

de capt. & postl. reversi. Hæc autem libertas fœderis adinebatur civitati Romana. populi enim qui in civitatem Romanam transferat, fœderatus populi Romani amplius esse non poterat. Consensum autem ipsorum populorum intercedere oportebat, ut civitatem Romanam adipiscerentur. Invito quippe beneficium non datur. Hinc est quod Livius dicit, Prænestinos ob virtutem civitate donatos non mutavisse: quod idem est ac si diceret, fundos factos non fuisse. Idem.

¹⁵ Ut fundi populi beneficio nostro, non suo jure fiant] Non enim jus habent populi liberi ac fœderati adsciscendi leges populi Romani, easque sua sententia ac suffragio comprobandi, sed ut id faciant permittit populus Romanus: nec leve illud erat beneficium populi Romani, ut partem juris sui cum focii & Latinis communicaret.

ejusmodi¹⁶, ut quibusdam populis sive fœderatis, sive liberis¹⁷, permittendum esse videatur¹⁸, ut statuant ipsi non de nostris, sed de suis rebus¹⁹, quo jure uti velint: tum, utrum fundi facti sint, an non, quærendum esse videatur. De nostra vero republica, de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute, fundos populos fieri noluerunt²⁰.

IX. Atqui si imperatoribus nostris²¹, si senatui, si populo Romano non licebit, propositis præmiis, elicere ex civitatibus sociorum, atque amicorum, fortissimum atque optimum quemque ad subeunda pro salute nostra pericula; summa utilitate,

Tom. VI.

X

ac

¹⁶ Id si est ejusmodi] Non igitur omnia jussa & scita populi Romani permittentur adsciscere focii ac fœderati, uti ex hoc loco liquet manifestissime. Quænam autem essent illa, quæ non permittentur fœderatis, docet mox Tullius, quæ scilicet ad remp. ad imperium, & ad statum rei Romanæ pertinebant. Idem.

¹⁷ Ut quibusdam populis, sive fœderatis, sive liberis permittendum esse videatur] Sic fœderatos & liberos jungit Proculus in leg. v. r. citata. Fœderati quidem populi sunt liberi, ut jam dixi, sed non omnes liberi populi sunt fœderati. Liber populus, ait Proculus, est is, qui nullius alterius populi potestati est subiectus: sive is fœderatus est, &c. Liber ergo generis vicem obtinet. Populi enim alii sunt liberi, alii stipendiarii; ex liberis alii fœderati, alii sine fœdere. Per liberos autem populos intelligere videtur Cicero, focios atque amicos populi Romani, quibuscumque sedus nullum scriptum intercedebat, ut patet ex illis, Sed cum est illud imperitiosissime dictum de populis fundis, &c. Idem.

¹⁸ Permittendum esse videatur] Hæc permisso dupliciter intelligi potest; primo, ut Romani petentibus focii ac fœderatis id permittant, ut leges suas adsciscerent, quemadmodum doctissimus Bullialdus censuit. Secundo, ut id fieri passus fuerint Romani, & dissimulaverint, quæ tacita permisso dici potest. Certe Cicero id postularum fuisse non dicit. Idem.

¹⁹ Ut statuant ipsi non de nostris, sed de suis rebus] Hoc est, quod Cicero paulo post dicit: Videtur enim populos de suo jure, non de nostro fundos fieri solere. Ex quo patet, fundum fieri nihil aliud esse, quam statueri & velle, seu auctorem esse, & sententia at-

que auctoritate sua aliquid comprobare. Notandum porro discrimen est inter hæc duo, suo jure, & de suo jure. Populi non fiant fundi suo jure, sed beneficio populi Romani; sicut autem fundi de suo jure, ut de suis rebus statuerent. Vales.

²⁰ De nostra vero republica, de nostro imperio, de nostris bellis, de victoria, de salute, fundos populos fieri noluerunt] Id est, majores nostri noluerunt, ut populi liberi fœderati de republica nostra, de bellis ac victoriis quidquam statuerent, nempe ut eas leges, quæ ad statum rei Romanæ pertinerent, sibi adsciscerent. Fere enim in eas leges, quæ de jure civili late essent, fundi populi fiebant, non vero in eas leges, quæ ad jus publicum populi Romani spectabant. Hinc est, quod superius dixit Cicero: Immemorabilem alia leges de jure civitatis late sunt, &c. Et longe post loquens de lege Gellia, qua sanctum erat, ut cives Romani essent illi, quos Pompejus ex consilii sententia, id est, causa cognita, civitate donasset, Hæc, inquit, generi legum fundos populos fieri non solere. Idem. Vide Indiculum Legum.

²¹ Atqui si imperatoribus nostris, &c.] Ut hæc cum superioribus cohererent, sic interpretari oportet. Atqui si imperatoribus nostris, & senatui, & populo non licebit fortissimum quemque ex fœderatis & sociis civitate donare, nisi fundi, id est, auctores facti fuerint fœderati, statuentur de nostro imperio, de nostra republica, de nostro jure, de nostris bellis ac victoriis, atque ita in eorum potestate situm erit, an fortissimos viros in nostram civitatem adsciscamus, privabuntque nos, si voluerint, opera atque auxilio fortissimorum virorum. Idem.

ac maximo sæpe præsidio in periculis, atque asperis temporibus carendum erit. Sed, per deos immortales! quæ est ista societas, quæ amicitia, quod foedus, ut aut nostra civitas careat in suis periculis Massiliensi propugnatore, careat Gaditano, careat Saguntino: aut, si quis ex illis populis sit exortus, qui nostros duces auxilio laboris, commæatus, periculo suo juverit, qui cum hoste nostro cominus in acie sæpe pugnarit, qui se sæpe telis hostium, qui dimicationi capitis, qui morti objecerit: nulla conditione hujus civitatis præmiis affici possit?

Etenim in populum Romanum grave est, non posse uti sociis excellenti virtute præditis, qui velint cum periculis nostris sua communicare: in socios vero ipsos, & in eos, de quibus agimus, foederatos, injuriosum & contumeliosum est, his præmiis & his honoribus exclusos esse fidelissimos & conjunctissimos socios, quæ pateant stipendiariis, pateant hostibus, pateant sæpe servis. Nam & stipendiarios ex Africa, Sicilia, Sardinia, cæteris provinciis multos civitate donatos videmus: & qui hostes ad nostros imperatores perfugissent, & magno usui reipublicæ nostræ fuissent, scimus civitate esse donatos: servos denique, quorum jus & fortunæ conditio infima est, bene de republica meritos, persæpe libertate, id est, civitate publice donari videbamus.

X. Hanc tu igitur, patrone foederum ac foederatorum, conditionem statuis Gaditanis, tuis civibus, ut, quod iis, quos Gaditanis adjutoribus armis subegimus, atque in ditionem nostram redeimus, liceat, si populus Romanus permiserit, ut, ab senatu, ab imperatoribus nostris, civitate donentur: id ne liceat ipsis? qui si suis decretis legibusve sanxissent, ne quis suorum civium castra imperatorum populi Romani iniret: ne quis se pro nostro imperio in periculum capitis, atque in vitæ discrimen inferret: Gaditanorum auxiliis, cum vellemus, uti nobis non liceret. Privatim vero, si, ne quis vir, & animo & virtute præcellens, pro nostro imperio periculo suo dimicaret: graviter id jure ferremus, minui auxilia populi Romani, debilitari animos fortissimorum virorum, alienigenarum nos hominum studiis, atque externa virtute privari.

Atque

Atque nihil interest, Judices, utrum hæc foederati jura constituent, ut ne cui liceat ex his civitatibus ad nostrorum bellorum pericula accedere: an, quæ nos eorum civibus, virtutis causa, tribuerimus, ea rata esse non possint. Nihil enim magis uteremur his adjutoribus, sublatis præmiis virtutis, quam, si omnino his versari in nostris bellis non liceret. Etenim, cum pro sua patria pauci post genus hominum natum reperti sint, qui nullis præmiis propositis, vitam suam hostium telis objecerint, pro aliena republica quemquam fore putatis, qui se opponat periculis, non modo nullo proposito præmio, sed etiam interdicto?

XI. Sed, cum est illud imperitissime dictum de populis fundis, quod commune est liberorum populorum, non proprium foederatorum: ex quo intelligi necesse est, aut neminem ex sociis civem fieri posse; aut etiam posse ex foederatis: tum vero jus omne noster iste magister mutandæ civitatis ignorat; quod est, Judices, non solum in legibus publicis positum, sed etiam in privatorum voluntate. Jure enim nostro neque mutare civitatem quisquam invitus potest, neque, si velit, mutare non potest, modo adsciscatur ab ea civitate, cujus esse se civitatis velit: ut, si Gaditani sciverint nominatim de aliquo cive Romano, ut sit is civis Gaditanus, magna potestas sit nostro civi mutandæ civitatis, nec foedere impediatur, quo minus ex cive Romano civis Gaditanus possit esse.

Duarum civitatum civis esse nostro jure civili nemo potest: non esse hujus civitatis civis, qui se alii civitati dicarit, potest. Neque solum dicatione, quod in calamitate clarissimis viris Q. Maximo, C. Lanati, Q. Philippo Nuceriæ, C. Cætoni Tarracone, Q. Cæpioni, P. Rutilio Smyrnæ, vidimus accidisse, ut earum civitatum fierent cives, hanc ante amittere non potuissent, quam hujus solum civitatis mutatione vertissent: sed etiam postliminio potest civitatis fieri mutatio. Neque enim sine causa de Cn. Publicio Menandro, libertino homine, quem apud majores legati nostri in Græciam proficiscentes interpretem secum habere voluerunt, ad populum latum, ut is Publicius, si domum revenisset, & inde Romam

X 2

rediit.

rediisset, ne minus civis esset. Multi etiam superiore memoria cives Romani sua voluntate indemnati, & incolumes, his rebus relicti, alias se in civitates contulerunt.

XII. Quod si civi Romano licet esse Gaditanum sive exilio, sive postliminio, sive refectione hujus civitatis: ut jam ad foedus veniam, quod ad causam nihil pertinet, (de civitatis enim jure, non de foederibus disceptamus) quid est, quamobrem civi Gaditano in hanc civitatem venire non liceat? Equidem longe secus sentio. Nam cum ex omnibus civitatibus via sit in nostram, cumque nostris civibus pateat iter ad ceteras civitates: tum vero, ut quæque nobiscum maxime societate, amicitia, sponione, passione, foedere conjuncta est; ita mihi maxime communionem beneficiorum, præmiorum, civitatis, continere videtur.

Atqui ceteræ civitates omnes non dubitent nostros recipere in suas civitates, si idem nos juris haberemus, quod ceteri. Sed nos non possumus & hujus esse civitatis, & cujusvis præterea: ceteris concessum est. Itaque in Græcis civitatibus videmus, Athenis Rhodios, Lacedæmonios, ceteros undique adscribi, multarumque esse eosdem homines civitatum. Quo errore ductos vidi egomet nonnullos imperitos homines, nostros cives, Athenis in numero judicum atque Areopagitarum, certa tribu, certo numero; cum ignorarent, si illam civitatem essent adepti, hanc se perdidisse, nisi postliminio recuperassent. Peritus vero nostri juris ac moris nemo unquam, qui hanc civitatem retinere vellet, in aliam civitatem se dicavit.

XIII. Sed hic totus locus disputationis, atque orationis meæ, Judices, pertinet ad commune jus mutandarum civitatum: nihil habet, quod sit proprium religionis, ac foederum. Defendo enim rem universam, nullam esse gentem ex omni regione terrarum, neque tam dissidentem a populo Romano odio quodam, atque dissidio, neque tam fide, benevolentiaque conjunctam, ex qua nobis interdictum sit, ut ne quem adsciscere civem, aut civitate donare possimus. O jura præclara, atque divinitus jam inde a principio Romani nominis a majoribus nostris comparata! ne quis nostrum plus quam unius civitatis esse

esse possit: (dissimilitudo enim civitatum varietatem juris habeat necesse est) ne quis invitus civitate mutetur: neve in civitate maneat invitus. Hæc sunt enim fundamenta firmissima nostræ libertatis, sui quemque juris & retinendi, & dimittendi esse dominum. Illud vero sine ulla dubitatione maxime nostrum fundavit imperium, & populi Romani nomen auxit, quod princeps ille, creator hujus urbis, Romulus, foedere Sabino docuit, etiam hostibus recipiendis augeri hanc civitatem oportere. Cujus auctoritate, & exemplo nunquam est intermissa a majoribus nostris largitio, & communicatio civitatis. Itaque & ex Latio multi, & Tusculani, & Lanuvini, & ex cæteris generibus gentes universæ in civitatem sunt receptæ; ut Sabinorum, Volscorum, Hernicorum: quibus ex civitatibus nec coacti essent civitatem mutare, si qui nolissent: nec, si qui essent civitatem nostram beneficio populi Romani consecuti, violatum foedus eorum videretur.

XIV. At enim quædam foedera extant, ut Germanorum, Insuorum, Helvetiorum, Japidum²², nonnullorum item ex Gallia Barbarorum, quorum in foederibus exceptum est, ne quis eorum a nobis civis recipiatur. Quod si exceptio facit, ne liceat: ibi necesse est licere, ubi non est exceptum. Ubi est igitur exceptum foedere Gaditano, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate? nusquam. Ac sicubi esset; lex id Gellia & Cornelia, quæ definite potestatem Pompejo civitatem donandi dederat, sustulisset.

Exceptum est, inquit²³: foedus siquidem sacrosanctum est. Ignosco tibi, si neque Poenorum jura calles: (reliqueras²⁴ enim

²² Japidum] Japidia incipiebat, ubi Carnorum desinebat una cum Oera monte fines, id est, ad fontes Formionis fluvii. Inde a tergo Histriae in sinum portendebatur Adriaticum, ad Liburniam usque. *Cluv. Ital. antiqua*, lib. 1. cap. 19. Vide *Plin. III.* 18.

²³ Exceptum est, inquit] In foedere Gaditano: si quidem sacrosancta sunt foedera. Argumentum accusatoris. Quod sacrosanctum est, violari non licet. Foedera sacrosancta sunt: ergo nullam foederati populi par-

tem, nisi populus ipse consentiat, licet attingere. Non consentit populus Gaditanus in Balbo: civitatem igitur Balbus mutare non potuit. Quamquam in ipso foedere diversis verbis non sit exceptum, ne quem populus Romanus Gaditanum recipiat civitate. Argumentum Cicero refellit earum rerum definitione, quæ sacrosanctæ sunt. *Manut.* Vide *Briffon. de Form. lib. 11. pag. 152.*

²⁴ Reliqueras] Aliquo crimine. Nam in verbo, reliqueras, hoc tacite significatur. *Manutius.*

nim civitatem tuam) neque nostras potuisti leges inspicere: ipsæ enim te a cognitione sua iudicio²⁵ publico repulerunt.

Quid fuit in rogatione ea, quæ de Pompejo a Gellio & a Lentulo, consulibus, lata est, in qua aliquid sacrosanctum exceptum videretur? Primum enim sacrosanctum esse nihil potest, nisi quod populus plebsve sanxisset: deinde sanctiones sacrandæ sunt aut genere²⁶ ipso, aut obtestatione & consecratione legis²⁷, aut poenæ, cum caput ejus, qui contra facit, consecratur. Quid habet igitur dicere de Gaditano foedere e-iusmodi? Utrum a capitis consecratione, an obtestatione legis sacrosanctum esse confirmas? Nihil omnino unquam de isto foedere ad populum, nihil ad plebem latum esse dico. De quibus etiam si latum esset, neque legem, neque poenam²⁸ latam esse, ne quem civem reciperemus: tamen id esset, quod populus postea iussisset, ratum; neque quidquam illis verbis, *Si quid sacrosanctum esset*, esse exceptum videretur. De his, cum populus Romanus nihil unquam iusserit, quidquam aude dicere sacrosanctum fuisse?

XV. Nec vero hæc oratio mea ad infirmandum foedus Gaditanorum, Judices, pertinet. Neque enim est meum, contra opinionem vetustatis, contra jus optime meritæ civitatis, contra auctoritatem senatus²⁹ dicere. Duris enim quondam tem-

²⁵ *Iudicio*] Quo damnatus es. Damnatio legum cognitione privat: quia damnati, præsertim iudicio publico, non præficiuntur publicis numeribus. Ita leges inspicere, & cognoscere non possunt. Idem.

²⁶ *Genere*] Verbis ipsis, quibus obtestatur lex, ne quis contra faciat. Idem.

²⁷ *Aut obtestatione & consecratione legis*] Peripicue mendosus locus, quem ex iis, quæ sequuntur, ita restituo: *ut obtestatione legis: hæc enim interpretatio est ad illud, genere ipso.* Quod vero delemus, & consecratione; id ea ratione facimus, quia de consecratione subjungitur, *aut poena, cum caput ejus, qui contra facit, consecratur:* ut idem bis dici non oporteat. Duobus enim modis sanctiones sacrosanctæ sunt, aut obtestatione legis, aut poenæ. Atque hæc distinctio peripicue cognoscitur infra, cum ait: *Utrum a capitis consecratione, an obtestatione legis sacrosanctum esse confirmas?* Totum igitur locum, sublatis

mendis sententiam obscurantibus, ita legendum existimo: *Sanctiones sacrosanctæ sunt aut genere ipso, ut obtestatione legis, aut poenæ, cum caput ejus, qui contra facit, consecratur.* Manut. Alii interpretes paulo aliter, sed eodem tamen sensu.

²⁸ *Neque legem, neque poenam*] Glossæ hoc puto. Nam, ut offendatur, sacrosanctum foedus esse non posse, satis est dicere, nihil de eo neque ad populum, neque ad plebem latum esse: quod referretur ad illud supra dictum: *Sacrosanctum esse nihil potest, nisi quod populus, plebsve sanxisset.* Nam si populus, plebsve non sancit: lex non fertur. Et cum lex non feratur, quid sacrosanctum esse potest? Absunt enim & consecratio capitis, & obtestatio legis. Idem.

²⁹ *Auctoritatem senatus*] Superiora, contra opinionem vetustatis, referuntur ad foedus L. Marci: hæc ad Catuli, qui ex S. C. foedus illud fecerat. Forst.

poribus reipublicæ nostræ, cum præpotens terra marique Carthago, nixa duabus Hispaniis, huic imperio immineret, & cum duo fulmina nostri imperii subito, in Hispania, Cn. & P. Scipiones, extincti occidissent: L. Marcius, primi pili³⁰ centurio, cum Gaditanis foedus inisse dicitur. Quod cum magis fide illius populi, iustitia vestra, vetustate denique ipsa, quam aliquo publico vinculo religionis teneretur: sapientes homines, & publici juris periti, Gaditani, M. Lepido, Q. Catulo consulibus, a senatu de foedere postulaverunt. Tum est cum Gaditanis foedus vel renovatum, vel ictum. De quo foedere populus Romanus sententiam non tulit, qui iniustus suo, nullo pacto potest religione obligari. Ita Gaditana civitas, quod beneficiis suis erga rempublicam nostram consequi potuit, quod imperatorum testimoniis, quod vetustate, quod Q. Catuli, summi viri, auctoritate, quod iudicio senatus, quod foedere, consecuta est: quod publica religione sanciri potuit, id abest. Populus enim se nusquam obligavit. Neque ideo est Gaditanorum causa deterior. Gravissimis enim & plurimis rebus est fulta. Sed isti disputationi certe nihil est loci. Sacrosanctum enim nihil potest esse, nisi quod per populum plebemve sancitum est.

XVI. Quod si hoc foedus, quod populus Romanus, auctore senatu, commendatione & iudicio vetustatis, voluntate & sententiis suis comprobatur, idem suffragiis comprobasset: quid erat, cur ex ipso foedere Gaditanum in civitatem nostram recipi non liceret? Nihil est enim aliud in foedere, nisi, *ut pax & æterna pax sit.* Quid id ad civitatem? Adjunctum illud etiam est, quod non est in omnibus foederibus: *Majestatem populi Romani comiter conservant.* Id habet hanc vim, ut sit ille in foedere inferior.

Primum verbi genus hoc conservandi, quo magis in legibus quam in foederibus uti solemus, imperantis est, non precantis. Deinde, cum alterius populi majestatem conservari jubetur, de altero filetur: certe ille populus in superiori conditione causaque

³⁰ *Primi pili*] Livius, lib. vii. *Æternis* centurio erat, quem nunc primipilum appropere annis & tributus militum, & primus lent. Idem.

saque ponitur, cujus majestas foederis sanctione defenditur. In quo erat accusatoris interpretatio indigna responsione, qui ita dicatedat, *comiter esse communiter*: quasi vero priscum aliquid, aut insolitum verbum interpretaretur. Comes, benigni, faciles, suaves homines esse dicuntur. *Qui erranti* ³¹ *comiter monstrat viam*, benigne, & non gravate: *communiter* quidem certe non convenit. Et simul absurda res est, cavere foedere, ut majestatem populi Romani communiter conservent: id est, ut populus Romanus suam majestatem velit esse salvam. Quod si jam ita esset, ut esse non potest: tamen de nostra majestate, nihil de illorum caveretur. Potestne igitur nostra majestas a Gaditanis benigne conservari, si ad eam retinendam Gaditanos praemiis elicere non possumus? Potest esse ulla denique majestas, si impedimur, quo minus per populum Romanum, beneficiorum, virtutis causa, tribuendorum potestatem imperatoribus nostris deferamus?

XVII. Sed quid ego disputo, quae mihi tum, si Gaditani contra me dicerent, vere posse dici viderentur? Illis enim repententibus L. Cornelium, responderem, legem populum Romanum jussisse de civitate tribuenda. Huic generi legum fundos populos fieri non solere, Cn. Pompejum de consilii sententia civitatem huic dedisse, nullum populi nostri jussu Gaditanos habere: itaque nihil esse sacrosanctum, quod lege exceptum videretur. Si esset: tamen in foedere nihil esse cautum, praeter pacem. Additum etiam esse illud, ut majestatem illi nostram conservare deberent: quae certe minueretur, si aut adjuutoribus illorum civibus uti in bellis nobis non liceret, aut praemii tribuendi potestatem nullam haberemus.

Nunc vero quid ego contra Gaditanos loquar, cum id, quod defendo, voluntate eorum, auctoritate, legatione ipsa comprobetur? qui a principio sui generis ac reipublicae, ab omni studio, sensuque Poenorum mentes suas ad nostrum imperium, nomenque flexerunt? quos, cum maxima bella nobis inferrentur, moenibus excluderunt? classibus insecuti sunt? corporibus, copiis, opibus depulerunt? qui & veterem illam speciem

31 *Qui erranti*] Versus Ennii. Vide de Offic. l. 16.

ciem foederis Marciani semper omni arce duxerunt sanctiorem, & hoc foedere, Catuli senatusque auctoritate, se nobiscum conjunctissimos esse arbitrati sunt? quorum moenia, delubra, agros, ut ipse Hercules, itinerum ac laborum suorum, sic majores nostri imperii ac nominis populi Romani terminos esse voluerunt?

Testantur & mortuos nostros imperatores, quorum vivit immortalis memoria & gloria, Scipiones, Brutos, Horatios, Cassios, Metellos, & hunc praesentem Cn. Pompejum, quem procul ab eorum moenibus, acre & magnum bellum gerentem, commeatu, pecuniaque juverunt: & hoc tempore ipso populum Romanum, quem in caritate annonae, ut saepe ante fecerant, frumento suppeditato, levaverunt, se hoc jus esse velle, ut sibi, & liberis, si qui eximia virtute fuerint, sit in nostris castris, sit in imperatorum praetoriis, sit denique inter signa, atque in acie locus; sit his gradibus ascensus etiam ad civitatem.

XVIII. Quod si Afris, si Sardis, si Hispanis, agris stipendioque multatis, virtute adipisci licet civitatem: Gaditanis autem, officiis, vetustate, fide, periculis, foedere conjunctis, hoc idem non licebit: non foedus sibi nobiscum, sed iniquissimas leges impositas a nobis esse arbitrabuntur. Atque hanc, Judices, non a me fingi orationem, sed me dicere, quae Gaditani judicant, res ipsa declarat. Hospitium multis annis ante hoc tempus cum L. Cornelio Gaditanos fecisse publice dico. Proferam testes, proferam legatos: excitabo laudatores, quos ad hoc judicium, summos homines ac nobilissimos, deprecatores hujus periculi, missos videtis. Re denique multo ante Gadibus inaudita, fore, huic ut ab illo periculum crearetur, gravissima tum in istum civem suum Gaditani senatus-consulta fecerunt.

Potuit magis fundus Gaditanus fieri, (quoniam hoc magnopere delectare verbo) si tum sit fundus, cum scita ac iusta nostra sua sententia comprobatur, quam cum hospitium fecit, ut & civitate illum mutatum esse fateretur, & jus civitatis honore dignissimum judicaret? Potuit certius interponere

judicium voluntatis suæ; quam cum etiam accusatorem hujus multa & pœna multavit? Potuit magis de re judicare, quam cum ad vestrum judicium cives amplissimos legavit, testes hujus juris, vitæ laudatores, periculi deprecatores? Etenim quis est tam demens, quin sentiat, jus hoc Gaditanis esse retinendum, ne interseptum sit iis iter perpetuo ad hoc amplissimum præmium civitatis: & magnopere iis esse latandum, hujus L. Cornelii benevolentiam erga suos remanere Gadibus: gratiam, & facultatem commendandi in hac civitate versari? Quis enim nostrum est, cui non illa civitas sit hujus studio, cura, diligentia, commendatior?

XIX. Omitto quantis ornamentis populum istum C. Cæsar, cum esset in Hispania prætor, affecerit, controversias sedarit, jura ipsorum permisso statuerit, inveteratam quondam barbariam ex Gaditanorum moribus disciplinaque deleverit: summa in eam civitatem, hujus rogatu, studia & beneficia contulerit. Multa prætereo: quæ quotidie labore hujus & studio, aut omnino, aut certe facilius consequuntur. Itaque & adsunt principes civitatis, & defendunt: amore, ut suum civem: testimonio, ut nostrum: officio, ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem: studio, ut diligentissimum defensorem commodorum suorum.

Ac, ne ipsi Gaditani arbitrentur, quanquam nullo incommodo afficiantur, si liceat eorum cives virtutis causa in nostram civitatem venire, tamen hoc ipso inferius esse suum fœdus, quam cæterorum: consolabor & hos præsentem viros optimos, & illam fidelissimam atque amicissimam nobis civitatem: simul & vos, non ignorantes, Judices, admonebo, quo de jure hoc judicium constitutum sit, de eo nunquam omnino esse dubitatum. Quos igitur prudentissimos interpretes fœderum, quos peritissimos bellici juris, quos diligentissimos in exquirendis conditionibus civitatum atque causis, esse arbitratur? eos profecto, qui jam imperia ac bella gesserunt.

XX. Etenim, si Q. Scævola ille augur, cum de jure prædatorio consulere, homo juris peritissimus, consultores suos nonnunquam ad Furium & Cascellium, prædiores, rejiciebat³²:

bat³²: si nos de aqua nostra Tusculana³³ M. Tugionem potius, quam C. Aquilium, consulebamus, quod assiduus usus, uni rei deditus, & ingenium & artem sæpe vincit: quis dubitet de fœderibus, & de toto jure pacis & belli, omnibus juris peritissimis imperatores nostros anteferre?

Possumusne igitur tibi probare auctorem exempli, atque fæsti illius, quod a te reprehenditur, C. Marium? Quæris aliquem graviorem? constantiorem? præstantiorem virtute, prudentia, religione, æquitate? Is igitur M. Annium Appium, fortissimum virum, summa virtute præditum, civitate donavit, cum Camertinum fœdus sanctissimum, atque æquissimum sciret esse. Potest igitur, Judices, L. Cornelius condemnari, ut non C. Marii factum condemnetur?

Existat ergo ille vir parumper cogitatione vestra, quoniam re non potest: ut conspiciatis eum mentibus, quem oculis non potestis. Dicat, se non imperitum fœderis, non rudem exemplorum, non ignarum belli fuisse: se P. Africani discipulum, ac militem: se stipendiis, se legationibus bellicis eruditum: se, si tanta bella legisset, quanta gessit, & confecit, si tot consulibus meruisset, quoties ipse consul fuisset, omnia jura belli perdiscere ac nosse potuisse: sibi non fuisse dubium, quin nullo fœdere a republica bene gerenda impediretur: a se ex conjunctissima atque amicissima civitate fortissimum quemque esse delectum: neque Iguviniatum³⁴, neque Camertium fœdere esse exceptum, quo minus eorum civibus a populo Romano præmia virtutis tribuerentur.

Y 2

Ita-

³² Consultores suos nonnunquam ad Furium & Cascellium, prædiores, rejiciebat] Prædicator, interprete Salmasio, est, qui prædia publico obligata & vendenda emit, adeoque, ut Gronovius interpretatur, pecuniam suam in prædiis habet. Sed eam vix hoc loco verbum illud habere non potest. Itaque Manutius interpretabatur eum Budæo, aliique, peritus juris prædatorii. At vero Salmasius vocem prædiores hic delendam censet. Quoniam autem omnes libri MSS. & editi eam præferunt, durum mihi hoc videtur. Ac potest fortasse ratio inventi, qua possimus rem expedire. Mihi sic in mentem veniebat: Propria quidem verbi vis ea est, quam Sal-

masius tradit. Sed quoniam prædiores, qui prædiis publico obligatis emendis quantum faciebant, operam dabant, ut hanc partem juris, quæ est de prædiis publico obligatis, commodi sui causa cognoscerent, ut sunt apud nos mecatores majores juris cambialis, quod vocant, plerumque non minus, quam Jurisconsulti, periti: propterea fieri potuit, ut prædicator deinde etiam diceretur, qui juris prædatorii peritus esset. Erasmus.

³³ Aqua nostra Tusculana] Vide III. Agrar. cap. 2.

³⁴ Iguviniatum] In Umbria. Vide Cluverium, Italiæ antiquæ lib. II. cap. 7.

Itaque, cum paucis annis post hanc civitatis donationem a-
cerrima de civitate quaestio, Licinia & Mucia lege, venisset:
num quis eorum, qui de foederatis civitatibus esset civitate do-
natus, in iudicium est vocatus? Nam Spoletinus L. Matri-
nius, unus ex iis, quos C. Marius civitate donasset, dixit
causam ex colonia Latina, in primis firma & illustri. Quem
cum disertus homo L. Antistius accusaret, Spoletinus dixit³⁵,
fundum populum Spoletinum non esse factum. Videbat enim,
populos de suo jure, non de nostro, fundos fieri solere; sed,
cum lege Apuleja coloniarum non essent deductae, qua lege Satur-
ninus C. Mario tulerat, ut in singulas colonias ternos cives
Romanos facere posset, negabat hoc beneficium, re ipsa sub-
lata, valere debere.

Nihil habet similitudinis ista accusatio: sed tamen tanta au-
thoritas in C. Mario fuit, ut non per L. Crassum, affinem
suum, hominem incredibili eloquentia, sed paucis ipse verbis
causam illam gravitate sua defenderit, & probarit. Quis e-
nim esset, iudices, qui imperatoribus nostris, in bello, in a-
cie, in exercitu, delectum virtutis; qui sociis, qui foederatis,
in defendenda republica nostra spem praemiorum eripi vellet?
Quod si vultus C. Marii, si vox, si ille imperatorius ardor
oculorum, si recentes triumphus, si praesens valuit aspectus: va-
leat auctoritas, valeant res gestae, valeat memoria, valeat
fortissimi & clarissimi viri nomen aeternum. Sit hoc discrimen
inter gratiosos cives atque fortes, ut illi vivi fruantur opibus
suis: horum, etiam mortuorum, (si quisquam hujus imperii
defensor mori potest) vivat auctoritas immortalis.

XXII. Quid? Gn. Pompejus, pater, rebus Italico bello ma-
ximis gestis, P. Caesum, equitem Romanum, virum bonum,
qui vivit Ravennae, foederato ex populo, nonne civitate do-
navit? quid? cohortes duas universas Camertium? quid? He-
raclienfium legionem, P. Crassus, vir amplissimus, ex ea ci-
vita-

³⁵ Spoletinus dixit] Examinata sententia
mendum ostendit. Nam pro, Spoletinus, o-
minino, quae neget, vox aliqua requiritur.
Non, inquit, hoc dixit, Antistius contra
Matrianium, quod tu dicis in causa Balbi
fundum populum Spoletinum non esse fa-

ctum. Manut. Legendum censo ex emenda-
tione Pantagathi: *Quem cum disertus homo*
L. Antistius accusaret, istud ei non dixit fun-
dum Spoletinum populum non esse factum.
Vel, cum... L. Antistius accusaret item Spo-
letinus, non dixit fundum, &c. Avram.

vitae, quae cum prope singulare foedus Pyrrhi temporibus, C.
Fabricio consule, ictum putatur? quid? Massiliensem Aristo-
nem Sylla? quid? quoniam de Gaditanis agimus, idem heros
novem Gaditanos? quid? vir sanctissimus, & summa religione
ac modestia, Q. Metellus Pius, Q. Fabium Saguntinum? quid?
hic, qui adest, a quo haec, quae ego nunc percurro, subtilis-
sime sunt omnia perpolita, M. Crassus, non Aletrinenfem fo-
ederatum civitate donavit, homo tum gravitate & prudentia
praestans, tum vel nimium parvus in largienda civitate?

Hic tu Gn. Pompeji beneficium, vel potius iudicium & fa-
ctum, infirmare conaris, qui fecit, quod C. Marius fecisse
audierat: fecit, quod P. Crassum, quod L. Syllam, quod Q.
Metellum, quod denique domesticum auctorem, patrem suum,
facere viderat? Neque vero in uno Cornelio id fecit: nam &
Gaditanum Hadrubalem ex bello illo Africano, & Mamerti-
nos obvios³⁶, & quosdam Uticenses, & Saguntinos fabros,
civitate donavit. Etenim, cum ceteris praemiis digni sunt,
qui suo labore & periculo nostram rempublicam defendunt:
tum certe dignissimi sunt, qui civitate ea donentur, pro qua
pericula ac tela subierunt. Atque utinam, qui ubique sunt
propugnatores hujus imperii, possent in hanc civitatem veni-
re, & contra oppugnatores reipublicae de civitate exterminari!
Neque enim ille summus poeta noster Annibalis illam magis
cohortationem, quam communem imperatorum, voluit esse,
*Hostem qui feriet, erit, inquit, mihi Carthaginensis*³⁷, *Quis-*
*quis erit, cujus*³⁸: etsi³⁹ id habent hoc leve, & semper
habuerunt. Itaque & cives fortes viros adquirent,
& hominum ignobilium virtutem praesepere nobilitatis inertiae
praetulerunt.

XXIII.

³⁶ Mamertinos obvios] Vox, obvios, hic
Procul dubio locum non habet. Buchananus
emendat, *Ovios*. Oviorum enim familia in
primis clara erat apud Campanos, ut ex T.
Livii lib. ix. & ex historia belli Punici se-
cundi facile intelligi potest. Lamb.

³⁷ Carthaginensis] Vide Commentarium in
lib. i. de Invent. cap. 12.

³⁸ Cujus] Pro, cujus, ut primatis, o-
pimatis, Arpinatis. Prifcianus, lib. xv.
Manutius.

³⁹ Etsi] Manut. & Lamb. set. Deinde,

pro hoc habent omnes. Itaque sic legunt:
Cujus set, id habent omnes leve. Commo-
dus hinc sensus eruitur: omnes leve esse pu-
tant, ex ignobili loco ortum duxisse, modo
sit virtus in eo qui ex ignobili loco ortum
duxit. Sed in lectione, quam ex Victorio
arripuerunt Gruterus & Gravus, quaeque
imprudenter fumus amplexi, nihil sani est.
Retinere tamen si velis, etsi: sed hoc pro o-
mnibus in errorum numero collocabimus.
Olivetus.

XXXIII. Habetis imperatorum summorum, & sapientissimorum hominum, clarissimorum virorum, interpretationem juris ac foederum: dabo etiam iudicium, qui huic quaestioni praefuerunt: dabo universi populi Romani: dabo sanctissimum etiam iudicium senatus. Iudices, cum praese ferrent, palamque loquerentur, quid essent lege Papia de M. Crasso, Mamertinis repetentibus iudicaturi: Mamertini, publice suscepta causa, defecerunt. Multi, in civitatem recepti ex liberis foederatisque populis, sunt liberati: nemo unquam est de civitate accusatus, quod aut populus fundus factus non esset, aut quod federe civitatis mutanda jus impediretur. Audebo etiam hoc contendere, nunquam esse condemnatum, quem constaret ab imperatore nostro civitate donatum.

Cognoscite nunc populi Romani iudicium, multis rebus interpositum, atque in maximis causis re ipsa, atque usu comprobatum. Cum Latinis omnibus foedus ictum, Sp. Cassio, Posthumio Cominio, consulibus, quis ignorat? quod quidem nuper in columna aenea meminimus post Rostra incisum, & perscriptum fuisse. Quomodo igitur L. Cossinius Tiburs, pater huius equitis Romani, optimi atque ornatissimi viri, damnato T. Caelio; quomodo ex eadem civitate T. Coponius, civis item summa virtute & dignitate, (nepotes T. & C. Coponios nostis) damnato C. Massone, civis Romanus est factus? An lingua, & ingenio patefieri aditus ad civitatem potuit: manu, & virtute non potuit? an de nobis ⁴⁰ trahere spolia foederatis licebit: de hostibus non licebit? an, quod adipisci poterunt dicendo, id eis assequi pugnando non licebit? an accusatori majores nostri majora praemia, quam bellatori, esse voluerunt?

XXIV. Quod si acerbissima lege Servilia principes viri, ac gravissimi & sapientissimi cives, hanc Latinis, id est foederatis, viam ad civitatem populi iussu patere passi sunt; neque in his est hoc reprehensum Licinia & Mucia lege; cum praefertim genus ipsum accusationis & nomen, ejusmodi praemium, quod

⁴⁰ De nobis] De Senatoribus Romanis. manserit, civitatem assequatur lege Servilia. Ferrarius.

quod nemo assequi possit, nisi ex senatoris calamitate, neque senatori, neque bono cuiquam nimis jucundum esse posset: dubitandum fuit, quin, quo in genere iudicium praemia rata essent, in eodem iudicia imperatorum valeret? Num fundos igitur factos populos Latinos arbitramur aut Servilia lege, aut caeteris, quibus Latinis hominibus erat propositum aliqua ex re praemium civitatis?

Cognoscite nunc iudicium senatus, quod semper est iudicium populi comprobatum. Sacra Cereris ⁴¹, Iudices, summa majores nostri religione confici, caeremoniaque voluerunt: quae cum essent assumpta de Graecia, & per Graecos semper curata sunt sacerdotes, & Graeca omnia nominata: sed cum illam, quae Graecum illud sacrum monstraret, & faceret, ex Graecia deligerent; tamen sacra pro civibus civem facere voluerunt; ut deos immortales scientia peregrina & externa, mente domestica & civili precaretur. His sacerdotes video fere aut Neapolitanas, aut Velientes fuisse, foederatarum sine dubio civitatum. Mitto vetera: proxima dico: ante civitatem Velientibus datam, de senatus sententia C. Valerium Flaccum, praetorem urbanum, nominatim ad populum de Calliphana Veliente, ut ea civis Romana esset, tulisse. Num igitur ut fundos factos Velientes, aut sacerdotem illam civem Romanam factam non esse, aut foedus & a senatu & a populo Romano violatum arbitraberimur?

XXV. Intellego, Iudices, in causa aperta, minimeque dubia, multo & plura, & a pluribus peritissimis esse dicta, quam res postulare. Sed id factum est, non ut vobis rem tam perspicuam dicendo probarem, verum ut omnium malevolorum, iniquorum, invidorum animos frangeremus: quos ut accusator incenderet, ut aliqui sermones hominum, alienis bonis

⁴¹ Sacra Cereris] Festus Pompejus, Graeco quo celebrantur, in quibus nihil praesens templa, festa Cereris ex Graecia translata, qua ob inventionem Proserpinae mactantur. His festis duo videntur fuisse celebrata, Orci nuptiae, & inventio Proserpinae. In Orci nuptiis vino abstinebant, in nuptiis, ut esset, Cereri Graeco sacro. Horum sacrificio Cereris ob inventionem Proserpinae favos laete & vino diluebant, ut notat Servius ad librum I. Georg. vers. 343. Abanti templum, & sacrificia ipsi mare Graeco jejuniis.

nis moerentium, etiam ad vestras aures permanerent, & in iudicio ipso redundarent, idcirco illa in omni parte orationis suæ arte adspersi videbatis: tum pecuniam L. Cornelii, quæ neque invidiosa est, & quantacunque est, ejusmodi est, ut conservata magis, quam correpta, esse videatur: tum luxuriam, quæ non crimine aliquo libidinis, sed communi maledicto notabatur: tum Tusculanum, quod Q. Metelli fuisse meminerat, & L. Crassi: Crassum emisse de libertino homine, Soterico Marcio: ad Metellum pervenisse de Venonii Vindicii bonis non tenebat ⁴²? simul illud nesciebat, prædiorum nullam esse gentem? emptionibus ea solere sæpe ad alienos homines, sæpe ad infimos, non legibus, tanquam tutelas, pervenire.

Objectum est etiam, quod in tribum Crustumina ⁴³ pervenerit: quod hic affectus est legis de ambitu præmio, minus invidioso, quam qui legum præmiis prætoriam sententiam ⁴⁴, & pratextam togam ⁴⁵ consequuntur. Et adoptio Theophanis agitata est ⁴⁶: per quam Cornelius nihil est, præterquam propinquorum suorum ⁴⁷ hereditates, affectus.

XXVI. Quanquam istorum animos, qui ipsi Cornelio invident, non est difficillimum mitigare. More hominum invident, in conviviis rodunt, in circulis vellicant: non illo inimico, sed hoc maledico dente carpunt. Qui amicis L. Cornelii aut inimici sunt, aut invident, hi sunt huic multo vehementius pertimescendi. Nam huic quidem ipsi quis est unquam

⁴² Non tenebat] Dicit quidem fuisse illam villam Crassi & Metelli principum virorum; non autem meminit, possessam illam fuisse ante Crassum a libertino homine, &c. Ferrar.

⁴³ Crustumina] Aliæ tribus aliis honoratioribus fuerunt, & ex una in aliam honoris & præmiis, aut etiam pæne decorisque causa transibant. *Abvian.*

⁴⁴ Prætoriam sententiam] Ut prætorio loco sententiam diceret in senatu, si prætorium senatorem, accusatum & damnatum eo loco deiecisset. *Manut.*

⁴⁵ Pratextam togam] Magistratum eum, quem suffragis populi adeptus esset is, qui postea damnatus esset. *Idem.*

⁴⁶ Adoptio Theophanis agitata est] Ut ex

opibus invidia concitaretur. Hic Theophanes Mytilæus fuit libertus Pompeii Magni, apud quem gratia plurimum valuit. Adoptavit Balbum, heredemque fecit. Ideoque Cornelius Balbus Theophanes appellatus est, auctore Capitolino in Balbino. *Idem.* Vide de hoc pro Archia cap. 10. Tacitum 6. annalium 18. & ipsum Ciceronem qui scribit Balbum Gaditanum a Theophane Mytilæno fuisse adoptatum primo Julii Cæsaris consulari, lib. vii. ad Atticum epist. 6. *Abvian.*

⁴⁷ Propinquorum suorum] Subobscura sententia: sed hoc dici puto, Balbum, que ex ea adoptione ad eum pervenerant, ea, cum ipse non egeret, propinquis suis distribuisse: ut non suam, sed propinquorum suorum hereditates affectus esse videretur. *Manut.*

quam inventus inimicus? aut quis jure esse potuit? quem bonum non coluit? cujus fortunæ, dignitatique non concessit? Versatus in intima familiaritate hominis potentissimi ⁴⁸, in maximis nostris malis atque discordiis neminem unquam alterius rationis ac partis non re, non verbo, non vultu denique offendit. Fuit hoc sive meum, sive reipublicæ fatum, ut in me unum omnis illa inclinatio communium temporum incumberet. Non modo non exultavit in ruinis vestris, nostrisque discordiis ⁴⁹ Cornelius: sed omni officio, lacrymis, opera, consolatione, omnes, me absente, meos sublevavit. Quorum ego testimonio ac precibus munus hoc meritum huic, & ut a principio dixi, justam & debitam gratiam refero: speroque, Judices, ut eos, qui principes fuerunt conservandæ salutis, aut dignitatis meæ, diligitis, & caros habetis; sic, quæ ab hoc pro facultate hujus, pro loco facta sunt, & grata esse vobis, & probata. Non igitur a suis, quos nullos habet, sed a suorum, qui & multi, & potentes sunt, urgetur inimicis: quos quidem hesterno die Cn. Pompejus copiosa oratione, & gravi, secum, si vellent, contendere jubebat: ab hoc impari certamine, atque injusta contentione avocabat.

XXVII. Et erat æqua lex, & nobis, Judices, atque omnibus, qui nostris familiaritatibus implicantur, vehementer utilis, ut nostras inimicitias ipsi inter nos geramus, amicis nostrorum inimicorum temperemus. Ac, si meâ auctoritas satis apud illos in hac re ponderis haberet, cum me præsertim rerum varietate, atque usu ipso jam perdoctum viderent: etiam ab illis eos majoribus discordiis avocarem. Id enim contendere mihi videtur e republica, cum id defendas, quod esse optimum sentias: & id fortium virorum, & magnum hominum semper putavi: neque huic unquam labori, officio, numeri defui. Sed contentio tamdiu sapiens est, quamdiu aut proficit aliquid, aut, si non proficit, non obest civitati.

Voluimus quædam ⁵⁰, contendimus, experti sumus: obten-

Tom. VI.

Z

ta

⁴⁸ Hominis potentissimi] C. Cæsaris. *Id.*
⁴⁹ In ruinis vestris, nostrisque discordiis.] Lego, in ruinis vestris, vestrisque discordiis. Lambinus.

⁵⁰ Voluimus quædam] Tacite significat optimatum, & popularium civium dissentientem. Popularem autem principem Cæsarem designat. *Manut.*

ta non sunt. Dolorem alii, nos ⁵¹ luctum mœroremque suscepimus. Cur ea, quæ mutare non possumus, convellere malimus, quam tueri? C. Cæsarem senatus & genere supplicatio- num amplissimo ornavit, & numero dierum novo. Idem in angustiis ærarii victorem exercitum stipendio affecit; imperatori decem legatos decrevit; lege Sempronia succedendum non censuit. Harum ego sententiarum & princeps, & auctor fui: neque me dissensionem præstinam putavi potius assentiri, quam præsentibus reipublicæ temporibus, & concordia, convenire. Non idem aliis videtur. Sunt fortasse in sententia firmiores. Reprehendo neminem: sed assentior non omnibus: neque esse inconstantis puto, sententiam aliquam, tanquam ali- quod navigium, atque cursum, ex reipublicæ tempestate moderari.

Sed si qui sunt, quibus infinitum sit odium, in quos semel susceptum sit, quos video esse nonnullos: cum ducibus ipsis, non cum comitatu, affectatoribusque configant. Illam enim fortasse pertinaciam nonnulli, virtutem alii putabunt: hanc vero iniquitatem omnes cum aliqua crudelitate conjunctam. Sed, si certorum hominum mentes nulla ratione placare, Ju- dices, possumus: vestros quidem animos certe confidimus, non oratione nostra, sed humanitate vestra esse placatos.

XXVIII. Quid enim est, cur non potius ad summam lau- dem huic, quam ad minimam fraudem, Cæsaris familiaritas valere debeat? Cognovit adolescens ⁵²: placuit ⁵³ homini prudentissimo: in summa amicorum copia cum familiarissimis e- jus est adæquatus in prætura: in consulatu præfectum fabrum detulit ⁵⁴: consilium hominis probavit, fidem est complexus: of- ficia, observantiamque dilexit. Fuit hic multorum illi labo- rum socius aliquando: est fortasse nunc nonnullorum particeps commodorum. Quæ quidem si huic obfuerint apud vos, non intel-

⁵¹ Nos] Ego, qui ex illa dissensione so- lus exilii calamitatem pertuli. *Idem.*

⁵² Adolescens] Cæsar. *Idem.*

⁵³ Placuit] Balbus. *Idem.*

⁵⁴ Præfectum fabrum detulit] Malim o- minino, præfecturam fabrum: etsi scio defer- ri solitis in beneficiis ad ærarium eos, qui

bene de rep. in provincia meriti essent, ut præfectos, tribunos militum, & contubernales, ut in Ep. ad Fam. lib. v. Ep. 20. *Idem.* Deferri ad ærarium, quid beneficii sit, quæ commendatio, vide pro Archia, cap. 5. & Gronov. *Sestert.* III. 17.

intelligo, quod bonum cuiquam sit apud tales viros profutu- rum.

Sed quoniam C. Cæsar abest longissime, atque in iis est nunc locis, quæ regione, orbem terrarum; rebus illius gestis, imperium populi Romani definiunt: nolite, per deos immor- tales! Judices, hunc illi acerbum nuntium velle perferri, ut suum præfectum fabrum, ut hominem sibi carissimum & fami- liarissimum, non ob ipsius aliquod delictum, sed ob suam fami- liaritatem vestris oppressum sententis audiat. Misere mini e- jus; qui non de suo peccato, sed de hujus summi & clarissi- mi viri facto; non de aliquo crimine, sed periculo suo, de publico jure disceptat; quod jus si Cn. Pompejus ignoravit, si M. Crassus, si Q. Metellus, si Cn. Pompejus pater, si L. Syl- la, si L. Crassus, si C. Marius, si senatus, si populus Ro- manus, si, qui de re simili judicaverunt, si foederati populi, si focii, si illi antiqui Latini: videte, ne utilius vobis, & ho- nestius sit illis ducibus errare, quam hoc magistro erudiri. Sed, si de certo, de perspicuo, de utili, de probato, de ju- dicato vobis jure esse constituendum videtis: nolite committe- re, ut in re tam inveterata quidquam novi sentiat. Simul & illa, Judices, omnia ante oculos vestros proponite: primum esse omnes etiam post mortem reos, clarissimos illos viros, qui federatos civitate donarunt: deinde senatum, qui persæpe hoc judicavit: populum, qui jussit: judices, qui approbarunt. Tum etiam illud cogitatote; sic vivere, ac vixisse Cornelium, ut, cum omnium peccatorum quæstiones sint, non de vitiorum suorum poena, sed de virtutis præmio in judicium vocetur. Accedat etiam illud, ut statuatis hoc judicio, utrum posthac amicitias clarorum virorum calamitati hominibus, an ornamen- to esse malitis. Postremo illud, Judices, fixum in animis ves- tris tenetote, vos in hac causa non de maleficio L. Corneli, sed de beneficio Cn. Pompeji judicaturos.